Tulevaisuusvaliokunta Kirjallinen lausunto – Heikki Patomäki

LAUSUNTO koskien Suomen turvallisuusympäristön muutoksia ja muutosten seurauksia (keskiviikko 4.5.2022 klo 9.00 / VNS 1/2022 vp /)

Tiivistelmä: Skenaariossa A valtioiden väliset konfliktit laajenevat vaiheittain. Prosessia leimaavat alueelliset konfliktit ja maailmanlaajuiset liittoutumiset ja uudelleen liittoutumiset. Prosessiin kuuluu tapahtumia, joiden kuluessa sosiaaliset merkitykset, mentaliteetit, voimat, mekanismit ja instituutiot edelleen muuttuvat. Edellytykset maailmanlaajuiselle sotilaalliselle katastrofille muodostuvat tämän prosessien edetessä.

Skenaariossa B rauhanomaiset ja mahdollisesti demokraattiset maailmantalouden hallinnon uudistukset ovat mahdollisia ilman suurta globaalia katastrofia. Nämä uudistukset lieventävät niitä tendenssejä ja jännitteitä, jotka vievät kohti A-skenaariota, ja ne voivat jopa auttaa muuntamaan niitä. Skenaario C keskittyy hitaampiin prosesseihin (ilmastonmuutos) ja paikallisempiin globaali-katastrofeihin (esim. rajoitettu ydinsota Intian ja Pakistanin välillä). Tässä tarkastelen esimerkiksi ilmastonmuutosta vain osana B-skenaarioita.

On mahdollista, että globaaleista ongelmista, ristiriitaisuuksista ja uhkista oppiminen auttaa synnyttämään liikkeen, joka kykenee muuttamaan maailmantalouden hallintajärjestelmiä. 2020-luvun selkein esimerkki tästä on globaali ilmastoliike, joskin myös esimerkiksi patogeenien globaalihallinnan ongelmat voisivat johtaa vastaavaan oppimiseen.

Globaalikeynesiläisen maailmanjärjestyksen toteutuminen vie aikaa. Maailmanhistoria kulkee toistaiseksi pääosin skenaarion A mukaisella polulla. Normatiivinen johtopäätökseni on, että luottamusta lisäävät toimet, aserajoitusneuvottelut ja sitoutumattomien maiden aktiivisuus ovat välttämättömiä, koska B-skenaarioiden riittävä realisaatio vie parhaimmassakin tapauksessa aikaa 10-20 vuotta. Samaan aikaan ilmastonmuutos kiihtyy.

Eduskunnan tulevaisuusvaliokunta on pyytänyt minulta lausuntoa viitaten ajankohtaisselontekoon turvallisuusympäristön muutoksesta. Erityisen kiinnostuksen kohteena on se, minkälaisia koronapandemian ja Ukrainan sodan jälkeisen ajan vaihtoehtoisia turvallisuuteen vaikuttavia kehityskulkuja voidaan hahmottaa 15-20 vuoden aikajänteellä. Mistä ilmiöistä nämä kehityskulut koostuvat ja minkälaisiin vaihtoehtoisiin maailmanjärjestyksiin eri prosessit voisivat johtaa?

Lausuntoni ensimmäisessa osassa luonnostelen globaalin poliittisen talouden selitysmallin, jonka pohjalta voidaan johtaa skenaarioita mahdollisista tulevaisuuksista. Koronapandemia ja Ukrainan sota ovat tulosta osin erillisistä prosesseista, mutta syvemmällä tasolla talouskasvu, globalisaatio ja keskinäisriippuvuuden lisääntyminen sekä niiden seuraukset ovat tiukasti kytköksissä toisiinsa. Lausuntoni toisessa osassa hyödynnän kahta pääskenaariotani, joiden kautta arvioin mahdollisia ja todennäköisiä tulevaisuuksia 2022-2044.

Tapahtumahistorian ja laajempien prosessien erottaminen

Ajan kesto jakautuu eri pituuksiin. Tapahtuman kesto on lyhyt. Jos Ukrainan sota nähdään erillisenä tapahtumana – kuten ajankohtaisselonteko tekee – sen syitä voi olla vaikea ymmärtää muutoin kuin siten, että Venäjä teki onnettoman ja tuomittavan päätöksen hyökätä Ukrainaan. Vaikka tämä onkin sodan välitön syy, kausaatiossa on aina mukana suuri määrä tekijöitä. Olennaiset prosessit koostuvat monista tapahtumista, joiden kuluessa myös sosiaaliset merkitykset, mentaliteetit, voimat, mekanismit ja instituutiot voivat muuttua.

Kaikilla asioilla on historia ja konteksti. Sota on seurausta laajasta prosessista, joka alkoi 1990-luvulla, kun Neuvostoliitto hajosi. Monet sotaan johtaneet tekijät ovat peräisin tuolta ajalta, esimerkiksi koskien Venäjän ja Ukrainan talouskehitystä ja Euroopan turvallisuusjärjestelyjä. Ne eivät kuitenkaan riitä selittämään tapahtunutta, vaan selitys vaatii myös 2000- ja 2010-luvun käännekohtien ja vuonna 2021 tapahtuneen konfliktin laajenemisen analyysia. Historia ei ole deterministinen, vaan siihen kuuluu monia kontrafaktuaalisia mahdollisuuksia. Riippuen toimijoiden asemoitumisesta ja tilanteesta, toisin toimimisella voi olla vaikutuksia, joiden seurauksena historia toteutuu eri tavalla.

Myös koronapandemialla on historia ja konteksti. Uusien virusten siirtyminen ihmisiin tai kehittyminen on ollut osa globalisaatiota. Talouden ja väestön kasvu on työntänyt ihmisiä yhä uusille alueille, ja samalla globalisaation ja keskinäisriippuvuuden lisääntymisen vuoksi maapallosta on tullut yksi ”patogeeniallas”, jossa bakteerit ja virukset leviävät nopeasti paikasta toiseen, kaikkein nopeimmin lentoliikenteen kautta. Yhdessä mielessä koronapandemia oli vain ajan kysymys, sillä kaikkiaan todennäköisyys tällaisille pandemioille on lisääntynyt. Toisaalta toisin toimimisella on vaikutuksia myös tällä alueella.

Tässä kirjallisessa lausunnossa asetan nämä kehityskulut laajaan globaalin poliittisen talouden kontekstiin. Monet hitaat, mutta kiihtyvällä vauhdilla etenevät prosessit ja aiemmat käännekohdat ovat luoneet pohjan sille, mitä nyt tapahtuu. Jotta voisimme arvioida tapahtuneiden muutosten ja eri toimintavaihtoehtojen mahdollisia ja todennäköisiä seurauksia, tarvitsemme ymmärryksen näistä prosesseista ja käänteistä.

Talouskasvun ja globalisaation historia pähkinänkuoressa

Vanhassa maailmassa ideat ja tavarat ovat levinneet laajalti jo tuhansia vuosia. Rahatalous ja markkinat ovat ilmaantuneet useita kertoja maailmanhistorian kuluessa eri puolilla maailmaa, mutta yleensä nämä prosessit hidastuivat, keskeytyivät tai kääntyivät lähes kokonaan päinvastaisiksi. Se mitä Euroopassa kutsutaan ”moderniksi” johti paljolti valtioiden koloniaalisen laajenemisen, kilpailun ja sotimisen kautta teknologisiin, opillisiin ja institutionaalisiin innovaatioihin, joiden tuloksena syntyi teollinen ”vallankumous”.

Talouskasvu nykymielessä käynnistyi Britanniassa 1820-luvulla, mutta se oli aluksi huteraa ja sen leviäminen muualle kesti vuosikymmeniä. Teollisen vallankumouksen jälkeisten kahden vuosisadan aikana maailmantalous on kasvanut kertoimella 70 tai 80. Tällä massiivisella prosessilla, jossa sekä väestö että henkeä kohti laskettu tuotanto ja kulutus ovat kasvaneet eksponentiaalisesti, on ollut fyysisiä seurauksia planeetaarisessa mittakaavassa.

Tänä aikana maailmantalous on muodostanut yhä tiukemmin yhteenkietoutuneen kokonaisuuden, jonka vaikutukset – mukaan lukien talouskasvu ja sen epätasainen jakautuminen – toteutuvat valtioiden ja niiden vuorovaikutusjärjestelmän dynamiikan kautta. Kapitalistisen markkinatalouden mekanismit ja ristiriidat sekä näistä osin kumpuavat valtasuhteet vaikuttavat siihen, miten yhteiskunnallisia instituutioita järjestetään ja konflikteja ratkaistaan. Oppimista tapahtuu taustalla; myös talouskriisit ja sodat voivat tuottaa oppimista. Oppiminen voi kuitenkin olla myös taannehtivaa.

Ihmiskunta ja sen tuotanto hallitsevat maapalloa, sen geologiaa, ekologisia järjestelmiä ja ilmastoa yhä voimallisemmin ja työntävät muun elävän luonnon yhä ahtaammalle. Virusten siirtyminen eläimistä – myös ns. kotieläimistä – ihmisiin on vanha ilmiö, mutta alttius tällaisiin siirtymiin on lisääntynyt, esimerkkeinä HIV/AIDS, hullun lehmän tauti, SARS, lintuinfluenssa ja ebola. Maailmanlaajuinen taantuma pienensi maailmankauppaa merkittävästi varsinkin vuonna 2020, mutta koronapandemia ei johtanut maailmankaupan pysähtymiseen tai rajojen sulkeutumiseen kaupankäynniltä. Suurin osa kaupasta on jatkunut entisellään ja joillakin erityisalueilla se on vilkastunut. Koronapandemian suurin merkitys poliittisen talouden kannalta on sen makrotalouspoliittisissa vaikutuksissa.

Miten kylmän sodan päättymisen ”rauhanosinko” kääntyi uudeksi vastakkainasetteluksi

Kylmän sodan päättyminen 1989-1991 osui aikaan, jolloin opit vapaiden markkinoiden ja markkinakilpailun tehokkuudesta ja hyvyydestä (vapaus, oikeudenmukaisuus jne.) oli noussut uudelleen johtoasemaan lännessä ja globaalissa etelässä. Markkinakilpailuopin vaikutukset ovat asteittain muuttaneet aiempia sosiaalisia merkityksiä, mentaliteetteja, voimia, mekanismeja ja instituutioita.

Kaikilla opeilla on tosiasiallisia vaikutuksia, joilla on taipumusta poiketa abstraktin (tai utooppisen) teorian oletuksista. 1930-luvun alusta 1960-luvun loppuun Neuvostoliiton talouskasvu oli erittäin nopeaa, mutta keskitetyn suunnittelutalouden utopia alkoi murtua 1970-luvun kuluessa. ”Kapitalismin kulta-aika” toteutui silloin kun keynesiläisyys ja sosiaalidemokratia vallitsivat. Uusliberaalin markkinakilpailuopin vaikutuksiin on kuulunut talouskasvun hidastuminen erityisesti OECD-maailmassa ja osassa globaalia etelää – samalla kun kasvun painopiste on siirtynyt Aasiaan – sekä eriarvoisuuden lisääntyminen.

Vapaamarkkinapolitiikka ja uudelleensääntely ovat vapauttaneet ja vahvistaneet erilaisia kapitalistiselle markkinataloudelle tyypillisiä ongelmallisia mekanismeja. Viime vuosikymmeninä maailmantaloutta ovat leimanneet epätasainen kasvu, hidastuva kasvu, aiempaa korkeampi työttömyysaste sekä yhä epävarmemmat elinolot monissa osissa maailmaa. Kehitykseen ovat kuuluneet myös lukuisat rahoituskriisit.

Thomas Pikettyn epäyhtälö $r > g$ auttaa ymmärtämään eri tekijöiden yhteisvaikutusta kompleksisissa avoimissa järjestelmissä (r on vaurauden tuottoaste ja g on vuotuinen talouskasvu). Mitä suurempi on ero $r—g$, niin sitä enemmän eriarvoisuuden kasvu on itseään vahvistava prosessi. Kun Pikettyn yksinkertainen epäyhtälö pätee, se tarkoittaa, että

menneisyys määrää yhä enemmän nykyisuuttä ja kasautunut perinnöllinen varallisuus kasvaa nopeammin kuin tuotanto ja tulot. Kasvava ero r:n ja g:n välillä on erityisen todennäköistä hitaan kasvun järjestelmissä.

Varallisuuden ja pääoman keskittymisellä on kauaskantoisia poliittisia seurauksia. Varallisuus voidaan kääntää poliittiseksi vaikutukseksi myös liberaaleissa demokratioissa, ei vain työsuhteiden, vaan myös poliittisen järjestelmän kautta. Kun rahan vaikutusta politiikkaan rajoittavat säännöt muuttuvat varakkaiden ja yritysten eduksi, prosessista tulee helposti itseään vahvistava, koska se tuottaa positiivisia palautekytkentöjä: aiemmat muutokset mahdollistavat uusia muutoksia samaan suuntaan.

Keskeinen ongelma on, että työmarkkinoiden epävarmuustekijöiden, mukaan lukien työttömyysriskin ja siihen liittyvän eksistentiaalisen epävarmuuden välillä on vahva yhteys. Monien kasvava voimattomuuden tunne politiikassa johtaa paitsi välinpitämättömyyteen ja kyynisyyteen niin myös sellaisiin negatiivisiin tunteisiin kuten kaunaan ja jopa vihaan.

Nationalistis-populististen vastavoimien nousu

Siellä missä talouskehitys on taannehtivaa ja eriarvoisuus ja muut uusliberaalin globalisaation kielteiset seuraukset vallitsevat, on noussut nationalistis-populististisia vastavoimia, jotka puolestaan edelleen vahvistavat valtioiden vuorovaikutusjärjestelmän ristiriitoja. Osa talouseliitistä voi tukea näitä voimia mm. vastustaakseen erilaisia pyrkimyksiä ylikansalliseen sääntelyyn, verotukseen ja yhteisinstituutioiden rakentamiseen.

Taloudellinen nationalismi voi ensin näkyä pelkkänä kilpailukykypolitiikkana, jota toteutetaan esim. sisäisen devalvaation tai verokilpailun keinoin, mikä vähentää kysyntää ja siten kasvua kokonaisuuden tasolla. Ajan myötä talousnationalismi voi saada yhä protektionistisempia muotoja, kuten USA:n ja Kiinan kauppasota osoittaa (Biden on pitkälti jatkanut Trumpin politiikkaa).

Asteittain nouseva vastakkainasetteluihin ajava identiteettipolitiikka johtaa puolestaan asioiden turvallistamiseen. Melkein kaikki valtiot huolehtivat turvallisuudestaan ja varautuvat sotaan. Tahtojen kovetessa ja konfliktien laajetessa poliittisen talouden dynamiikka johtaa valtioiden vastakkainasettelujen ja kilpailun tiivistymiseen. Kylmän sodan päättymisen jälkeinen ”rauhanosinko”-vaihe päättyi jo 1999-2000. Ensin maailma palasi kylmän sodan tasolle asevarustelussa; vaiheittain on palattu kylmä sota -tyylisiin asetelmiin muutenkin.

Vaikka suhteellisesti ottaen väestön ja talouden kasvu on hidastunut viime vuosikymmeninä, ja vaikka BKT-mittaisen talouskasvun kyky tuottaa lisää hyvinvointia on heikentynyt, absoluuttisesti kasvu on jatkunut nopeana. Esimerkiksi ilmastonmuutos on laajalti tiedostettu ongelmaksi jo 1980-luvulta lähtien, mutta siitä huolimatta hiili- ja muut kasvihuonepäästöt ovat nousseet koko ajan. Kun maailmantalous toipui Covid-19-kriisistä niin se nojasi edelleen fossiilisiin polttoaineisiin tuon kasvun tehostamiseks. Siksi globaalit energiaan liittyvät hiilidioksidipäästöt nousivat 6 prosenttia vuonna 2021 eli 36,3 miljardiin tonniin, mikä on kaikkien aikojen korkein taso. Samaan aikaan lajien häviäminen kiihtyy.

Kiinan ja Venäjän asemoituminen maailmanjärjestelmässä

Kiinan ja Venäjän erilaiset kehityspolut 1980-luvulta lähtien ovat olleet olennainen osa maailmanjärjestelmän dynamiikkaa. Kiinasta tuli maailmantalouden kasvukeskus, jonka kyky houkutella pääomaa ja tuotantoa alueelleen on vaikuttanut kasvun hidastumiseen lännessä. Toisaalta Neuvostoliiton uudistukset epäonnistuivat. Sen jälkeen Venäjä kävi läpi romahduksen ja talouskaaoksen. Sen rooliksi maailman työnjaossa on muodostunut ensisijaisesti fossiilisten polttoaineiden ja raaka-aineiden tuotanto, vaikka sillä on ollut jossain määrin merkittävä asema myös sotilas- ja avaruusteknologian tuottajana.[1]

Talouspolitiikalla on ollut ratkaiseva merkitys siinä, miten Kiinan ja Venäjän kehityspolut ovat erkaantuneet. Lännessä Deng Xiaopingin ”sosialismia kiinalaisilla piirteillä” kuvataan usein menestykselliseksi siirtymäksi markkinatalouteen. Jälkimarxilainen kriitikko David Harvey esittää kirjassaan *A Brief History of Neoliberalism* Deng Xiaopingin yhdeksi keskeiseksi uusliberalismin airueeksi Auguste Pinochetin, Ronald Reaganin ja Margaret Thatecherin kanssa. Todellisuus on kuitenkin näitä tulkintoja monimutkaisempi ja kiinnostavampi.

Olennaista on, että Kiina vältti Venäjän kokeman sokkiterapian. Kiina on edennyt muutoksissa kokeilujen, erehdysten ja oppimisen kautta pitäen kehityksen koko ajan valtion ohjauksessa. Kun Deng Xiaoping nousi valtaan joulukuussa 1978, Kiinan sisällissodan päättymisestä ja kommunistisen puolueen vallan vakiinnuttamisesta oli kulunut alle 30 vuotta. Keskeisillä 1980-luvun johtajilla – esimerkiksi Chen Yun ja Xue Muqiao – oli kokemuksia 1940-luvun ”taloussodasta”, jossa hyperinflaation taltuttaminen ja raha- ja tuotantoreformit näyttelivät keskeistä roolia, ja jossa tuhatvuotiset kiinalaiset debatit oikeasta talouspolitiikasta olivat edelleen keskeisiä.

Kiinalaisilla 1980-luvun debateilla oli myös paljon yhteistä länsimaiden sotatalouskokemusten kanssa. Erityisesti Yhdysvaltojen menestyksekäs taloussuunnittelu ja hintasäännöstely toisen maailmansodan aikana – jota John Kenneth Galbraithin radikaali mutta pragmatistinen lähestymistapa merkittävältä osin määritteli – osoitti, että sekä ”vapaan markkinatalouden” että ”keskussuunnittelun” utopioille on vaihtoehto, joka voi toimia kumpaakin paremmin.

Kiinalaiset ovat edenneet kokeillen näiden oppien ja kokemusten pohjalta. He aloittivat markkina- ja hintareformit talouden laita-alueilta, laajentaen niitä kokeiluita, jotka toimivat. Venäjän kohtalo oli toinen. Gorbatšovilla ja hänen hallinnollaan ei ollut missään vaiheessa kokonaisvaltaista suunnitelmaa talouden ongelmien ratkaisemiseksi. Gorbatšovin 1987 talousuudistus johti siihen, että joidenkin yritysten voitot nousivat nopeasti, valtion budjetin rahoituspohja oheni ja eriarvoisuus alkoi lisääntyä. Uudistukset tuhosivat

[1] On myös syytä muistaa, että NL muodosti 10% maailman väestöstä ja oli maailman toiseksi suurin talous. Venäjän väkiluku on alle puolet Neuvostoliiton väkiluvusta (suhteellinen osuus maailman väestöstä on pienentynyt viidennekseen aiemmasta, sillä viime vuosikymmeninä maailman väkiluku on kasvanut edelleen erittäin nopeasti). Lisäksi Venäjä menetti noin 45 % bruttokansantuotteestaan vuosina 1989-1998. Yksityistäminen ja sokkiterapia johtivat nopeaan deindustrialisaatioon ja BKT:n 40 prosentin laskuun. 1990-luvun lopulta lähtien Venäjän dollarimääräinen BKT ollut verrattavissa Kanadan talouteen. Ostovoimapariteetilla (PPP) mitattuna Venäjä on suurempi, mutta silti pienempi kuin Ranska tai Saksa. Venäjän osuus maailman väestöstä ja BKT:sta on alle 2% ja edelleen laskussa.

suunnittelujärjestelmän perustan ja johtivat asteittain syvenevään taantumaan. Samaan aikaan musta pörssi kukoisti. Tilannetta pahensi öljyntuotannon väheneminen ja öljyn alhainen hinta. Vuoteen 1991 tultaessa keskusvalta oli menettämässä tai oikeastaan jo menettänyt otteensa talouteen, samalla kun sen maksukykyä alettiin laajalti epäillä.

Länsi oli kääntynyt Margaret Thatcherin ja Ronald Reaganin johdolla vapaamarkkinaoppien tielle. Se tulkitsi kylmän sodan päättymisen ” lännen voitoksi” ja Neuvostoliiton talousvaikeudet osoitukseksi siitä, että vain vapaamarkkinat toimivat. Ajatuksena oli, että Venäjä voitaisiin parantaa sokkiterapialla. 1990-luvun alun talousshokkiterapia – joka merkittävältä osin saneltiin venäläisille mm. lainojen ehtona – perustui tietämättömyyteen venäläisestä yhteiskunnasta.

Ideana oli tuhota vanha, jotta uusi utooppinen markkinajärjestelmä nousisi sen tilalle. Vastoin Jeffrey Sachsin (joka myöhemmin katui neuvojaan) ja muiden ”asiantuntijoiden” odotuksia, sokkiterapia johti katastrofiin, johon sisältyi kaksi hyperinflaatiojaksoa, teollisuustuotannon jyrkkä lasku ja eriarvoisuuden nopea kasvu. Joukko aiemman valtio-omaisuuden hoitajia ja mustan pörssin kauppiaita onnistui kasaamaan itselleen massiivisen varallisuuden, käytännössä ottamalla yksityisesti haltuunsa kollektiivista omaisuutta – heistä tuli ”oligarkkeja”. 1990-luvulla myös järjestäytyneen rikollisuuden valta lisääntyi, ja se osaltaan oli tuottamassa uusia superrikkaita.

Populistisen autoritärismin nousu Venäjällä

Venäjällä Pikettyn epäyhtälö r > g tuli vallitsevaksi todellisuudeksi vain muutamassa vuodessa ja vieläpä erityisen radikaalissa muodossa. 1990-luvulla g oli jyrkästi negatiivinen. Globaalien rahoitusmarkkinoiden nousu ja uusi finansialisaatioaalto ovat mahdollistaneet sen, että 1990-luvulla (tai sen jälkeen) rikastuneet venäläiset oligarkit ovat saattaneet ostaa ja myydä olemassa olevaa omaisuutta nopeiden voittojen toivossa, kytkeytyä suuriin rahoitusvirtoihin ja siirtää varoja rahoitus- ja veroparatiiseihin, mukaan lukien esimerkiksi Geneveen tai Lontoon Cityyn, tai asuntomarkkinoille eri puolille maailmaa. He ovat saaneet omaisuudelleen saman tuottasteen r kuin sijoittajat ja eliitit muuallakin maailmassa. Tämä on hyödyttänyt paitsi oligarkkeja niin myös rahoituskeskuksia ja veroparatiiseja, samalla kun se heikentänyt talouskehitystä Venäjällä.

Venäjällä populistis-nationalistinen, autoritarismiin taipuvainen vastavoima läntiselle liberalismille nousi nopeammin ja voimallisemmin kuin muualla maailmassa. Muutokset nimittäin johtivat tavallisten venäläisten elämänlaadun merkittävään heikkenemiseen. Ne tuottivat massaköyhyyttä, myös koulutettujen ja ammattitaitoisten työntekijöiden keskuudessa. Jo 1990-luvun alussa kolmasosa venäläisistä oli jäänyt köyhyysrajan alapuolelle, 1990-luvun lopussa luku oli jo melkein 40 prosenttia – kun Neuvostoliiton aikoina vain pari prosenttia väestöstä oli kokenut köyhyyttä tässä mielessä (siitä huolimatta, että kulutustavaroita oli vaikea saada jne.).

Kaoottinen 1990-luku tasoitti tietä vastaliikkeelle länsimaiselle (uus)liberalismille. 1990-luvun lopussa useimmat haastattelemani venäläiset asiantuntijat, poliitikot ja ideologit toivoivat vahvaa ja tarvittaessa autoritääristä johtajaa ja valtiokapitalismia – toki jonkinlaisen

liberaalin perustuslain sisällä – joka voisi saada myös oligarkit edes osin aisoihin.[2] He saivat mitä halusivat. Putin pystyi vakauttamaan talouskehitystä myös tekemällä sopimuksen oligarkkien kanssa. Oligarkit saavat pitää omaisuutensa jos eivät puutu politiikkaan.

Seuraavia käännekohtia valtioiden vuorovaikutusprosesseissa olivat niin sanotut värivallankumoukset – erityisesti Ukrainan oranssi vallankumous – ja USA:n ja brittien hyökkäys Irakiin vuonna 2003. Ajan myötä sekä tuloksena valtioiden vuorovaikutusprosesseista ja turvallistamisesta, Putinin puolueen ideologia on muuttunut yhä enemmän nationalistis-populistiseksi ja autoritääriseksi. Olennaista on, että Venäjän epäpyhä allianssi harvalukuisen eliitin ja massoihin vetoavan populistisen retoriikan välillä on vain muunnelma teemasta, joka on johtanut mm. Brexitiin.

Globaalin turvallisuuden poliittinen talous: pääskenaariot

2000-luvun alkupuolella alkoi olla selvää, että maailma on ajautumassa taannehtivalle kehitysuralle, jonka päässä häämöttää mahdollinen suuronnettomuus. Vuosina 2006-2007 kirjoitin kirjan *The Political Economy of Global Security*, jossa luonnostelin kolme pääskenaariota mahdollisesta ja todennäköisestä tulevaisuudesta 2040-luvulle saakka.

Skenaariossa A valtioiden väliset konfliktit laajenevat vaiheittain. Prosessia leimaavat alueelliset konfliktit ja maailmanlaajuiset liittoutumiset ja uudelleen liittoutumiset. Prosessiin kuuluu tapahtumia, joiden kuluessa sosiaaliset merkitykset, mentaliteetit, voimat, mekanismit ja instituutiot edelleen muuttuvat. Edellytykset maailmanlaajuiselle sotilaalliselle katastrofille muodostuvat tämän prosessien edetessä.

Skenaariossa B rauhanomaiset ja mahdollisesti demokraattiset maailmantalouden hallinnon uudistukset ovat mahdollisia ilman suurta globaalia katastrofia. Nämä uudistukset lieventävät niitä tendenssejä ja jännitteitä, jotka vievät kohti A-skenaariota, ja ne voivat jopa auttaa muuntamaan niitä. Skenaario C keskittyy hitaampiin prosesseihin (ilmastonmuutos) ja paikallisempiin globaali-katastrofeihin (esim. rajoitettu ydinsota Intian ja Pakistanin välillä). Tässä tarkastelen esimerkiksi ilmastonmuutosta vain osana B-skenaarioita.

Viimeisen 15 vuoden kehitys on mukaillut pääosin A-skenaariota, mutta on olemassa joitakin merkkejä myös B-skenaarioon viittaavista kehityskuluista, sillä toimijat voivat oppia ongelmista ja kriiseistä. Kuitenkin globaali rahoitusmarkkinakriisi 2008-9 muodosti satulapisteen, joka avasi uuden taannehtivan kehityksen vaiheen, jonka kuluessa nationalistinen populismi on edelleen voimistunut ja monet ristiriidat ja vastakkainasettelut syvenneet. Se myös laukaisi eurokriisin.

[2] Neuvostoliiton hajoaminen johti myös identiteettikriisiin paitsi Venäjällä niin myös monessa muussa maassa (monista näistä maista on tullut osa ”länttä” ja sittemmin myös Naton jäseniä). Venäjällä ”lännen voitto” ja 1990-luvun romahdus muodostivat hieman samanlaisen nöyryyttävän kokemuksen kuin Versaillesin rauhansopimus Saksalle 1919. Stefano Guzzini on analysoinut (i) geopolitiikan uutta nousua vastauksena kylmän sodan päättymisen seurauksena syntyneeseen identiteettikriisiin sekä (ii) siitä seuraavaa essentialisoinnin noidankehää ja itse-toteuttavaa ennakointia. Guzzinin selitystä pitää täydentää poliittisen talouden analyysilla – kuten teen tässä lausunnossa – ja huomiolla, että essentialisoivien ja antagonististen ego-alter suhteiden paluu on yleinen ilmiö laajemminkin.

Molemmat vaikuttivat negatiivisesti esimerkiksi Ukrainan sosio-ekonomiseen kehitykseen. Konfliktien voimistuminen Ukrainan sisällä ja EuroMaidan 2013-14 olivat osaltaan tulosta talouden laskusta ja EU:n ja IMF:n pyrkimyksestä ajaa vakiintunutta oikeaoppista ”austerity”-ohjelmaa Ukrainaan. Venäjä oli jo vuosia aiemmin turvallistanut länsimielisen vallankumouksen Ukrainassa. Janukovitsin syrjäyttäminen laukaisi sotilaalliset vastatoimenpiteet, joista alkoi sota 2014.

Kohti globaalia sotilaallista katastrofia?

A-skenaarioissa epätasainen kasvu synnyttää diplomaattisia jännitteitä maailmantalouden vakiintuneiden keskusten ja uusien kasvukeskusten välille, samalla kun eriarvoistuminen ja epävarmuuden lisääntyminen vahvistavat nationalismia ja autoritärismiä. Tämä dynamiikka määrittää kehitystä paitsi Venäjällä niin myös esimerkiksi Intiassa, EU:ssa ja USA:ssa. Tiukasti keskinäisriippuvassa maailmantaloudessa mikään suuri kriisi ei ole eristetty.

Epätasaisen ja hallitsemattoman kasvun kontekstissa – samalla kun luonnonvarat ovat niukkoja ja kasvun rajat tulevat vastaan – kilpailulla suurten valtioiden ja ryhmittymien välillä on taipumusta johtaa turvallistamiseen, vihollisen rakentamiseen, uusiin liittoutumiin ja asevarustelukilpailuun. Keskinäisriippuvuuden käyttäminen aseena toisia vastaan laajentaa konfliktia, samalla hajottaen maailmantaloutta. Lännen ennennäkemättömän laajat sanktiot Venäjää vastaan 2022 ovat vieneet keskinäisriippuvuuden aseistamisen (”weaponised interdependence”) uudelle tasolle.

Jo pitkään on ollut ennakoitavissa, että niin itäisen keski-Euroopan kuin Etelä-Kiinan meren konfliktit voivat kärjistyä täysimittaiseksi sodaksi, jopa ydinsodaksi. On kontingenttia, että juuri nämä konfliktit ovat nyt maailmanhistorian kannalta ratkaisevassa roolissa. Sen sijaan globaalin poliittisen talouden hajoamistendenssit ja laajenevat konfliktit ovat olleet vallitsevaa todellisuutta jo pitkään.

On olennaista, että monet viime vuosikymmenten kokemukset ovat osoittaneet sotilaallisen voiman tehottomuuden ja sen kalleuden nykyaikaisessa yhteenkietoutuneessa maailmassa. Irakin ja Afganistanin sotaretkien epäonnistumiset ovat tästä paras esimerkki. Venäjällä ei ole mennyt paremmin. Ennen vuotta 2022 Putinin Venäjä on ollut mukana puolessa tusinassa rajoitettuja sotia. Puolet niistä jatkuu matalan intensiteetin konflikteina. Näistä konflikteista on tullut Venäjälle mojova taloudellinen ja poliittinen taakka. Erityisesti vuoden 2014 jälkeen Venäjän talouskasvu on ollut varsin vähäistä, mikä on vaikuttanut hallinnon suosioon.

Toisaalta hallitukset voivat vastata poliittiseen vastarintaan, taloudellisiin vaikeuksiin ja suureen tai lisääntyvään epätasa-arvoon vahvistamalla kansallismielisiä tunteita ja ryhmittämällä joukkoja ”lipun ympärille”, kuten on tapahtunut viime aikoina monissa paikoissa Brasiliasta ja Intiasta Kiinaan ja Turkkiin. Silti Venäjän päätös hyökätä Ukrainaan vaikutti lukuisen asiantuntijoiden näkökulmasta epätodennäköiseltä jo sen taloudellisten ja poliittisten kustannusten vuoksi.

Vastatendenssejä: makrotalousajattelun muutos ja globaali yhteistoiminta

Reaalihistorian kehitys on monimutkaista eikä mikään kehitys vie vain yhteen suuntaan. Monimutkaisuus näkyy esimerkiksi tavassa, jolla Trumpin hallinto kukistui vaaleissa – vaihtoehtona oli demokratian yhä syvempi mureneminen Yhdysvalloissa jo 2020.

Myös EU:n tulevaisuus on jatkuvasti vaakalaudalla nationalistien vastarinnan vuoksi, samalla kun sisäiset uudistukset vaikuttavat melkein mahdottomilta esimerkiksi ns. ”nuukan nelikon” (johon Suomi kuuluu) toiminnan vuoksi. Tässä tilanteessa EU etsii yhtenäisyyttä yhteisestä vihollisesta ja kehittää puolustusyhteistyötä ja ”strategista autonomiaa”. EU on siten osa globaalia geopolitiikkaa.

Vaikka sodassa ei näyttäisi enää olevan juurikaan mitään taloudellista tai muuta mieltä, siihen voidaan kuitenkin ajautua – vähän samaan tapaan kuin I maailmansotaan ”käveltiin unissa”. Vaikka maailmanlaajuinen turvallisuusdynamiikka merkitsee taannehtivaa oppimista ja osittaista paluuta 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun dynamiikkaan (mukana on myös elementtejä 1930-luvulta ja kylmän sodan ajoilta), on näkyvissä joitakin merkkejä myös positiivisesta oppimisesta.

Globaali rahoitusmarkkinakriisi ja eurokriisi opettivat, että 1990-luvun makrotaloudellinen konsensus ei toiminut. Keynesiläinen vastaus vuosien 2008–2009 globaaliin finanssikriisiin saattoi olla lyhytikäinen, mutta epätavanomaisesta rahapolitiikasta on tullut olennainen osa järjestelmää. Covid-19-kriisi vuosina 2020–2022 on syventänyt kuilua makrotalouden oikeaoppisuuden ja nykyisen muotoutumassa olevan politiikan välillä. Massiiviset keskuspankkirahoitukseen perustuvat elvytyspaketit ovat osoittaneet vallitsevan makrotalouspolitiikan perustelut vääriksi. Julkista rahaa löytyy, kun sitä tarvitaan.

Kun keskuspankkien ostamat arvopaperit sisältävät julkista velkaa, tämä politiikka voi edesauttaa elvytystä ja helpottaa julkisen talouden alijäämää tavalla, joka mahdollistaa (myös sotilaallista) keynesiläisyyttä. Valtion taloudellisen roolin odotetaan vahvistuvan pysyvästi.

Lisäksi on enenevässä määrin ymmärretty, että talousnationalistiseen verokilpailuun liittyy ristiriitoja keskinäisriippuvassa maailmantaloudessa. Kansalaisyhteiskunnan toimijat ja kansainväliset järjestöt, kuten OECD, ovat pitäneet veronkiertoa asialistalla 1990-luvulta lähtien. OECD/G20-yritysverosopimus 2021 on esimerkki siirtymisestä ristiriitaisuuksista sosiaaliseen ja poliittiseen muutokseen. Julkisesti lausuttu tavoite on ”päättää globaali yritysverokilpailu kohti pohjaa”. Vaikka sopimus määrittelee vain verokilpailun pohjan ja säännöt sitä sinänsä kumoamatta, on sopimus kuitenkin esimerkki kollektiiviseen toimintaan johtavasta oppimisesta.

On mahdollista, että globaaleista ongelmista, ristiriitaisuuksista ja uhkista oppiminen auttaa synnyttämään liikkeen, joka kykenee muuttamaan maailmantalouden hallintajärjestelmiä. 2020-luvun selkein esimerkki tästä on globaali ilmastoliike. Vaikka akuuteilla kriiseillä ja sodilla on taipumusta syventää taannehtivaa kehitystä, ne voivat myös edistää B-skenaarion toteutumista. Yhteydet eivät ole satunnaisia, vaan riippuvat tarkemmasta kontekstista – ja myös toimijuudesta.

Tarkemmat alaskenaariot edellyttävät sosiaalisten merkitysten, mentaliteettien, voimien, mekanismien ja instituutioiden analyysia. Näissä suhteissa vuoden 2022 tapahtumat vaikuttaisivat olevan ensisijaisesti askel kohti globaalia katastrofia. Autoritäärinen nationalismi ja essentialistiset identiteetit vahvistuvat; turvallistaminen ja militarisaatio etenevät. Samalla ekologiset kysymykset on työnnetty taka-alalle, lukuun ottamatta pyrkimystä irtautua riippuvuudesta Venäjän kaasusta ja öljystä.

Maailmanhistorian tulevien solmukohtien ennakoinnin kannalta on kuitenkin tärkeää, että kollektiivinen oppiminen on saanut aikaan muutoksia makrotalouspolitiikassa ja edesauttanut globaalia yhteistyötä veronkierron, eriarvoisuuden ja yritysvallan torjumiseksi.

Tämä vastavirta (tai toistaiseksi kenties vain jonkinlainen vastapyörre) on edelleen heikko ja vaikka se vahvistuisi, sen vaikutukset ovat hitaita ja toteutuvat ennemminkin historian pidemmän keston kuin tapahtumien tasolla. Samaan aikaan maailma on palannut vaiheeseen, jossa on jälleen kerran ensiarvoisen tärkeää ryhtyä luottamusta lisääviin ja aserajoitustoimenpiteisiin yhä vaarallisemman globaalin turvallisuusdynamiikan hillitsemiseksi. Välitön tavoite on saada sota Ukrainassa loppumaan, mieluiten mahdollisimman pitkälti ETYJ:in periaatteiden pohjalta.

Maailmanhistorian solmukohta 2020-luvulla

Vaikka maailma on taas ollut jakautumassa leireihin ja liittoihin, niin elämme kuitenkin monimutkaisessa keskinäisriippuvassa maailmassa, jota määrittävät arvoketjut, päällekkäisyydet eri kansallisten lainkäyttöalueiden välillä, globaalit tiedon ja rahoitusvaihdon verkostot, tehokkaan kokonaiskysynnän globaali muodostuminen, ilmastonmuutos jne. Toistaiseksi toteutetut toimet tämän keskinäisen riippuvuuden asianmukaiseksi hallitsemiseksi ovat täysin riittämättömiä.

Tämä näkyy myös esimerkiksi patogeenien globaalihallinnassa. Suojatakseen maailmaa uuden tuhoisen epidemian mahdollisuudelta – joko yhä jatkuvan Covid-19 pandemian kontekstissa tai suhteessa seuraavaan virukseen – maailman terveydenhuoltojärjestelmien olisi mobilisoitava paljon nykyistä refleksiivisempiä hallintajärjestelmiä, mikä edellyttää mittavaa globaalia yhteistoimintaa. Myös teollis- ja tekijänoikeuksista kiinni pitäminen on olennainen ongelma: se on lisännyt eriarvoisuutta maailman mittakaavassa ja rajoittanut rokotteiden leviämistä. Näin on aikaan saatu mittava pohja uusille mutaatioille.

Rinnakkain näiden kehityskulkujen kanssa globaalista turvallisuusdynamiikasta on tullut yhtä vaarallisempaa. Luottamusta lisäävät toimet ja aserajoitusneuvottelut ovat nekin riittämättömiä ylittämään varsinaista ongelmaa. Parhaimmassakin tapauksessa ne auttavat ostamaan aikaa ja luovat tilaa perustavammille muutoksille – sitten kun niiden hetki koittaa. Pidemmän keston historiassa ei kaikki koskaan muutu kerralla. Kun sosiaalista todellisuutta katsotaan merkitysten, mentaliteettien, voimien, mekanismien ja instituutioiden kannalta, niin dramaattistenkien tapahtumien läpi on aina paljon jatkuvuutta. Toisaalta on muutoksia, jotka tarkoittavat osittaista paluuta menneisyyteen.

Paluu tulevaisuuteen: toimijuuden merkitys

Analyysini tarkoituksena ei ole passiivisesti ennakoida maailmanhistorian seuraavaa solmukohtaa tai ennustaa tarkalleen mitä (muutoksia vai katastrofi), missä (itäisessä keski-Euroopassa, itä-Aasiassa, Lähi-idässä vai jossain muualla) ja milloin (2022, tällä vuosikymmenellä, 2030-luvulla jne.), vaan edistää kollektiivista oppimistamme varmistaaksemme, että voimme välttää katastrofeja ja mahdollistaa ihmiskunnan jatkumisen, oppimisen ja edistymisen.

Toimijuutta tarvitaan akuuttien kriisien ja sotien hillitsemiseen tai ylittämiseen sekä yhtä lailla – oikeastaan vielä olennaisemmin – pidemmän keston historiaan vaikuttamiseen. Hallituksen selonteko ei auta kummassakaan, pikemminkin päinvastoin. Ukrainan sota on irrotettu erilliseksi tapahtumaksi ja pelote ja tekniset vastatoimet nähdään ainoana vaihtoehtona tilanteen ratkaisemiseksi. Vastaus Venäjän uhkaan on militarisoida Suomi ja sovittaa yhteen Suomen sotilaallinen toiminta muiden maiden kanssa. Lopputulema on, että ”NATO on ainoa yhteinen puolustusjärjestö nähtävissä olevassa tulevaisuudessa”.

Tässä Suomi ajaa itsensä taas kerran eräänlaiseksi ”historian ajopuuksi”.[3] Vaikka oma toimijuus kiellettäisiinkin, Suomen ja Ruotsin päätöksellä liittyä Natoon on maailmanhistoriallista merkitystä. Ongelmana ei ole vain se, että Suomen Nato-jäsenyys uhkaa entisestään laajentaa Nato/Venäjä-konfliktia, millä voi tietysti olla suoria seurauksia Suomelle itselleen. Ongelmana on myös se, että Suomen Nato-jäsenyys on osa prosessia, jossa maailma jakautuu yhä enemmän kahteen leiriin.

Naton ja Venäjän välisen konfliktin laajeneminen jatkuu ja Suomi on yksi pala palapelissä. Huoli läntisten sotilasliittojen laajenemisen vaikutuksista on laajalti jaettu paitsi Venäjällä niin myös globaalissa idässä ja etelässä – ihan samalla tavalla kuin australialaiset ja amerikkalaiset ovat nyt huolissaan esimerkiksi Salomonsaarten liittoutumisesta Kiinan kanssa. Kaikkiaan tämän kehityksen – joka muistuttaa ensimmäiseen maailmansotaan johtanutta prosessia – päässä häämöttää ydinsodan mahdollisuus. Vaikka näin ei tapahtuisi nyt tai vielä lähivuosina, tällaiset tapahtumat kuuluvat A-skenaarion mukaiseen kehitykseen kohti suuronnettomuutta.

Olemme vuosikymmenten ajan nähneet taantuvaa kehitystä, joka on vienyt meitä juuri kohti sellaista maailmaa, jonka dynamiikka muistuttaa yhtäältä kautta 1870-1914, toisaalta 1930-lukua. Ongelmana on, kuinka päästä takaisin tulevaisuuteen ja ratkaisemaan 2000-luvun globaaleja ongelmia ilmastonmuutoksesta maailmantalouden hallintaan, erityisesti luomalla nykyistä vahvempia, asianmukaisempia ja demokraattisempia yhteisinstituutioita?

Skenaariot A: 2022-2044

1990-luvulla vallinneelle Washingtonin konsensukselle nousi vastavoima eli *alter*-globalisaatioliike. Pian eli 2000-luvun alussa kansalaisjärjestöt ja liikkeet perustivat Maailman sosiaalifoorumin (WSF), mutta sen historia osoittautui lyhyeksi. Monien kansalaisjärjestöjen

[3] Ajopuuteoria syntyi 1945-46 perustelemaan ajatusta, että Suomen poliittinen johto ei ollut itse aktiivinen toimija prosessissa, jossa Suomi liittoutui Saksan kanssa ja osallistui operaatio Barbarossaan ja sotaan Neuvostoliittoa vastaan.

ja liikkeiden toimintaedellytykset heikkenivät eikä WSF:lle koskaan rakennettu toimijuutta. Globaali dynamiikka 9-11 iskujen, Irakin sodan ja oranssivallankumousten jälkeen on edennyt pääsääntöisesti A-skenaarion mukaisella tavalla.

Pian sen jälkeen, kun Venäjän ja Ukrainan välinen konflikti kärjistyi laajaksi sodaksi, niin presidentti Putin ilmoitti, että Venäjä asettaa ydinpelotteensa korkeaan valmiustilaan. Tämä on erityisen huolestuttavaa, kun otetaan huomioon äskettäin hyväksytty doktriini, jonka mukaan Venäjä voi käyttää ydinaseita vastauksena Venäjän olemassaoloa koskevaan uhkaan, riippumatta liittyykö uhkaan ydinaseita. Maailma ei ole ollut näin lähellä ydinsotaa sitten Kuuban ohjuskriisin vuonna 1962. Käsillä oleva kriisi on silti vain yksi vaara. Ukrainan sota voi osoittautua vain momentiksi vielä isommassa prosessissa. Myös konfliktit esimerkiksi Etelä-Kiinan merellä tai Lähi-idässä ovat alttiita laajenemiselle.

Yksi mahdollinen skenaario on, että maailmanlaajuinen sotilaallinen suuronnettomuus tapahtuu, mutta se luo edellytykset uudelle maailmanjärjestykselle. W. Warren Wagar loi tällaisen skenaarion jo 1980- ja 1990-luvuilla. Siinä kapitalistisen maailmantalouden viimeinen vaihe ”Earth Inc.” päätyy massiivisen maailmanlaajuiseen talouskriisiin 2030-luvulla. Dramaattisten vaiheiden jälkeen tapahtumat vievät ydinsotaan 2044.

Ydinsota ei kuitenkaan ole maailmanloppu, vaikka suuri osa maailmasta tuhoutuukin. Kaksi miljardia ihmistä selviää pahimman yli. Ydintalvi kääntää katastrofaaliseksi äityneen globaalin lämpenemisprosessin. Maailmanpuolue saa lopulta poliittisen johtoaseman ja perustaa demokraattisen sosialistisen maailmanvaltion. Maapallo siivotaan ja puhdistetaan. Väestön merkittävä väheneminen mahdollistaa ekologisen kestävyyden. Tämäkään ei ole historian loppu, vaan reilun 90 vuoden jälkeen maailmanvaltio purkautuu.

Wagarin tarinassa ydinsota on eräänlainen *deus ex machina*, joka vaikka tarkoittaakin ”tuomiopäivää” useimmille 2040-luvulla eläville, niin lopulta johtaa melkeinpä onnelliseen loppuun. Todellisuudessa sota, jossa käytetään ydinaseita voi päättyä eri tavoin. Monet mahdollisuudet ovat vielä tuhoisampia kuin Wagarin skenaariossa. Siksi kaikki skenaariot tulevaisuuden ydinsodista on parasta ymmärtää vakaviksi varoituksiksi.

<u>Skenaariot B: 2022-2044</u>

Yksi muutosskenaario on, että totaalinen katastrofi väistetään, ja että erilaiset suuret kriisit ja eksistentiaaliset uhat johtavat ajan myötä kollektiivinen oppimiseen – kuten jossain määrin voidaan sanoa jo tapahtuneen globaalin rahoitusmarkkinakriisin, eurokriisin ja koronpandemian seurauksena. Edessä saattaa olla esimerkiksi uusi globaali rahoituskriisi. Kun koronapandemia alkoi, maailman osakemarkkinat olivat hetken syöksykierteessä. Tämä ei kuitenkaan johtunut vain pandemiasta. Yhdysvaltain keskuspankki oli joutunut turvautumaan poikkeustoimiin jo syksyllä 2009, ennen pandemian alkua.

Epäkonventionaalinen rahapolitiikka ja massiivinen keskuspankkirahoitus käänsivät kehityksen joksikin aikaa. Arvopaperien hintojen nopea uusi nousu jatkui 2022 alkuun asti. Inflaation kiihtyessä keskuspankeilla on nyt syytä nostaa korkoja, mutta velkamäärä

maailmantaloudessa on suurempi kuin koskaan. Samaan aikaa kasvu on taas hidastumassa, mihin vaikuttaa myös Ukrainan sota ja pandemian uudet vaiheet eritoten Kiinassa. Korkojen merkittävä nosto saisi aikaan ketjureaktion, jossa monet kotitaloudet, yritykset ja maat (erityisesti globaalissa etelässä) joutuvat maksukyvyttömäksi ja järjestelmä kriisiytyisi. Velkakriisi voi käynnistää myös romahduksen arvopaperimarkkinoilla – tähän voi riittää jo pelkästään se, että keskuspankit lähtevät pienentämään tasettaan ja myymään arvopapereita.

Tässä en voi tarkemmin käsitellä niitä moninaisia kriisiskenaarioita, jotka ovat paitsi mahdollisia niin myös todennäköisiä. Erilaiset epätasapainot maailmantaloudessa kytkeytyvät valtioiden välisiin valtakamppailuihin. Esimerkiksi Venäjän vastaiset pakotteet jouduttavat dollarin aseman heikkenemistä, koska Kiinan ympärille kehitetään korvaavia maksujärjestelyjä ja koska dollarin osuus kaupasta ja valuuttareserveistä pienenee. Valuuttahierarkia määrää olennaisesti sen, missä määrin maa voi käyttää keskuspankkirahoitusta. Lisäksi on mahdollista, että jossain vaiheessa saavutetaan piste, jossa dollarista pyritään eroon (seurauksena inflaatio, valuuttakriisi). Taloustilanteen kiristyessä on mahdollista ja todennäköistä, että Kiinan ja USA:n kauppasota laajenee. Ja niin edelleen.

Pääasia tässä yhteydessä on, että eteen nousevat ongelmat voidaan johtaa paitsi valtioiden välisten konfliktien eskalaatioon – jos jatketaan toimintaa samalla logiikalla – niin myös uudelleen ajatteluun ja oppimiseen. Kollektiivinen oppiminen tapahtuu institutionaalisten muutosten kautta. Yhteenkietoutuneessa maailmassa tärkeimmät institutionaaliset muutokset ovat maailmanlaajuisia. Esimerkiksi kauppaepätasapainot maailmantaloudessa voitaisiin suhteellisen helposti poistaa luomalla puolueeton valuuttojen hallintajärjestelmä ja eräänlainen maailman keskuspankki (”kansainvälinen selvitysunioni”).

Uudet hallintajärjestelmät voivat olla alueellisia tai kaikki maat kattavia. Käytännössä monia globaaleja muutoksia voidaan parhaiten toteuttaa halukkaiden liittoutumien kautta. Näihin voi kuulua monia maita eri alueilta ja muut voivat ajan myötä liittyä niihin.

B-skenaarioita yhdistää se, että niissä sekä vapaiden markkinoiden utopia että nationalistinen lyhytnäköisyys korvautuvat ekologisesti ja sosiaalisesti vastuullisilla globaalikeynesiläisillä instituutioilla. Jos uudet instituutiot suunnitellaan oikein, ne voivat lisätä valtioiden autonomiaa esimerkiksi talouspolitiikassa. Pyrkimykset vastata talous-, ympäristö-, turvallisuus- ja muihin globaaleihin ongelmiin ja siirtyminen kohti globaalikeynesiläisyyttä voivat kytkeytyä yhteen monin eri tavoin. Yhden alueen läpimurto muodostaa todennäköisesti mallin muilla alueilla, johtaen paradigmamuutokseen.

Läpimurto voi tapahtua myös sellaisilla alueilla kuten patogeenien hallinta tai ilmastonmuutos. Covid-19 kriisi on osoittanut perustavia ongelmia globaalihallinnassa. Ongelmat kumpuavat rahoituksen ja koordinaation puutteesta, Maailman terveysjärjestö WHO:n heikosta asemasta ja maailmanlaajuisesta epätasa-arvosta rokotteiden saatavuudessa. Globaalikeynesiläinen ratkaisu olisi vahvistaa WHO:ta merkittävästi ja luoda sille riittävä riippumaton rahoitus sekä poistaa patenttisuoja rokotteilta yhteisen julkisen hyvän nimissä.

2020-luvun alussa tämänsuuntaisten muutosten esteenä on ollut kaksi asiaa: (i) geopolitiikka, erityisesti Kiinan ja Yhdysvaltain väliset jännitteet WHO:ssa, ja (ii) vapaamarkkinateoriat ja

pyrkimys suojella teollis- ja tekijänoikeuksia ja siten suuryrityksiä ja erittäin varakkaita yksilöitä (koronapandemian aikana miljardöörien maailmassa on lisääntynyt poikkeuksellisen nopeasti, osa heistä lääkebisneksessä). Jälkimmäinen (ii) on olennainen osa maailman kauppajärjestystä, erityisesti immateriaalioikeuksia koskevaa TRIPS-sopimusta, joka on osa maailman kauppajärjestön WTO:n kokonaisuutta. Maaliskuussa 2022 vuodettiin EU:n ja Yhdysvaltain ehdotus teollis- ja tekijänoikeuksien keventämiseksi koronarokotusten osalta, mutta kriitikoiden mukaan ehdotus on huonompi kuin nykytilanne.

Läpimurto voi tapahtua myös ilmastonmuutoksessa. Tutkijoiden keskuudessa vallitsee laajasti yhteisymmärrys, että vaikka tiettyä edistystä päästöjen rajoittamisessa on saavutettu, päästöt ovat edelleen kasvussa eikä maailma ole lähelläkään polkua, jossa globaali lämpeneminen jäisi alle kahden asteen. Päästöjä pyritään vähentämään laittamalla niille hinta joko päästökauppajärjestelmän tai veron kautta. Nykyisin suositaan markkinapohjaisia ratkaisuja, jotka mahdollistavat voittojen tekemisen. Jos kasvihuonepäästövero toteutettaisiin globaalisti (mukaan lukien luomalla varoja globaalihallintaan), ja jos se pyrkisi haitallisten markkinoiden pienentämiseen, se olisi malliesimerkki globaalikeynesiläisyydestä.

Sitä mukaa kun käy yhä selvemmäksi, että globaali lämpeneminen on itseään vahvistava prosessi ja että jo ennen kahden asteen tason saavuttamista maapallon ilmastojärjestelmässä tapahtuu käänteitä, jotka edelleen vahvistavat positiivisia palautekytkentöjä, globaali ilmastoliike vahvistuu. Ilmastoliike on transformatiivinen toimija. 2020-luvun alkupuolella millään muulla kentällä ei ole merkittävää muutoshakuista toimijuutta. Toistaiseksi ilmastoliike – joka on keskittynyt läntiseen Eurooppaan ja Pohjois-Amerikkaan – ei ole kuitenkaan onnistunut kovin merkittävästi vaikuttamaan kehitykseen. Ilmastoliike ei vielä ole omaksunut globaalia kasvihuonepäästöveroa keskeiseksi tavoitteekseen.

Johtopäätöksiä

Analyysini A- ja B-skenaarioista viittaa siihen, että vaikka jotain alustavaa kollektiivista oppimista on tapahtunut makrotalouspolitiikassa ja veronkierron estämisessä, tämä vastapyörre ei edelleenkään määritä kehityksen pääsuuntaa. Vapaamarkkinaopit ja lyhytnäköinen valtiojärki (nationalismi) pitävät historiaa edelleen A-polulla.

A-skenaarioiden mukainen suuronnettomuus voi toteutua jo lyhyellä aikavälillä. Ukrainan sodan vuoksi maailma on lähempänä ydinsotaa kuin vuosikymmeniin. Sota on nopeasti eskaloitunut. Pian sodan alkamisen jälkeen käytiin vakavia neuvotteluja rauhasta, nyt neuvotteluyhteydet ovat melkein poikki. Nato-maat ja EU aseistavat, kouluttavat ja rahoittavat Ukrainan puolta sodassa yhä suuremmin panoksin. Lisäksi Ukraina mitä ilmeisemmin nojaa sotatoimissaan Yhdysvaltojen tiedustelutietoihin. Keskinäisriippuvuus on aseistettu ennen näkemättömällä tavalla Venäjää vastaan.

Samaan aikaan Venäjän tekemät sotarikokset, pyrkimykset liittää uusia alueita itseensä ja ydinaseuhkailut ovat edelleen kärjistäneet tilannetta. Tästä ei ole enää pitkä matka diplomaattiyhteyksien katkaisemiseen ja suoriin sotatoimiin Venäjän ja Nato-maiden välillä.

Vaikka näin ei kävisi, sota ja sen monet seuraukset vaikuttavat globaaliin geopoliittiseen kilpailuun ja maailmantalouteen tavalla, joka edelleen vahvistaa A-skenaarioiden mukaista kehitystä. Jos tämä suuntaus jatkuu, katastrofia tuskin tarvitsee odottaa vuoteen 2044.

Mitään ei tapahdu ilman toimijuutta. Lyhytnäköiseen voitontavoitteluun ja valtiojärkeen perustuva toimijuuden muodot ovat ongelmien ytimessä, eivätkä auta ratkaisemaan niitä. Minkälaisia muita toimijuuksia on? Maailma tarvitsisi uuden sitoutumattomien maiden liikkeen tai vastaavaa vastustaakseen niitä tendenssejä, jotka nyt polarisoivat maailmaa, mutta mistä sellainen voisi syntyä, jos Suomi ja Ruotsikin liittyvät Natoon?

Rauhanliike saattaa toki elpyä ydinsodan akuutin uhan vuoksi, mutta on edelleen heikko. Jos se nousee, se voisi edesauttaa myös kaukokatseisemman valtiotoimijuuden muodostumista. Globaali kansalaisyhteiskunta tuli laajaan tietoisuuteen 1990-luvulla, mutta ei onnistunut muodostamaan globaalitoimijuutta ja on sittemmin jäänyt paljolti taka-alalle. DiEM25-liike voi olla askel kohti maailmanlaajuisia poliittisia puolueita, mutta ei ole toistaiseksi juurikaan näkynyt mediassa tai menestynyt vaaleissa Kreikkaa lukuun ottamatta.

2020-luvun alussa todennäköisin mahdollisuus B-skenaarion toteutumiseen on se, että ilmastoliike onnistuu mobiloisoimaan valtion tai joukon valtioita aloitteeseen, jonka tuloksena syntyy ensimmäinen globaalikeynesiläinen hallintajärjestelmä. Se voisi tarjota mallin muille hallinta-alueille ja ajan myötä johtaa globaalihallinnan umpikujien ylittämiseen. Näin eri vaiheiden ja kamppailujen kautta voisi tapahtua paradigmamuutos. Kuitenkin parhaimmassakin tapauksessa globaalin kasvihuonepäästöveron tai vastaavan toteutumiseen menee melkein vuosikymmen ja paradigmamuutokseen pari vuosikymmentä.

Vaikka maailman tilaa vuonna 2022 katsoisi miten päin vain, niin vaikuttaa selvältä, että ensinnäkin Ukrainan sodassa pitää nopeasti päästä jonkinlaiseen rauhansopimukseen. Siinä välittäjillä on tärkeä rooli, joskin nyt näyttää ilmeiseltä, että se tehtävä jää Turkille, Kiinalle ja muille ei-eurooppalaisille maille. EU ja varsinkin Nato ovat konfliktin osapuolia.

Toiseksi tarvitaan luottamusta lisääviä toimia, aserajoitusneuvotteluita ja sitoutumattomien maiden aktiivisuutta. Tällaiset toimet ovat välttämättömiä, koska B-skenaarioiden riittävä realisaatio vie parhaimmassakin tapauksessa aikaa 10-20 vuotta.

****

Toivon, että nämä skenaariot ja arviot auttavat tulevaisuusvaliokuntaa hahmottamaan turvallisuuteen vaikuttavia kehityskulkuja parinkymmenen vuoden aikajänteellä.

Kunnioittaen, Helsingissä 3.5.2022



Heikki Patomäki

Maailmanpolitiikan ja globaalin poliittisen talouden professori
Helsingin yliopisto
(The Helsinki Centre for Global Political Economy:
https://www2.helsinki.fi/en/networks/global-political-economy)

Kirjallisuutta

A. Tapahtuneen kehityksen selittäminen ja skenaariot

Camilleri, Joseph A. ja Falk, Jim (2009) *Worlds in Transition. Evolving Governance across a Stressed Planet*. Cheltenham: Edward Elgar.

Duggan, Marie Christine (2013) "Taking Back Globalization: A China-United States Counterfactual Using Keynes's 1941 International Clearing Union". *Review of Radical Political Economics* (45):4, ss. 508-516.

Farrell, Henry & Newman, Abraham L. (2019) "Weaponized Interdependence: How Global Economic Networks Shape State Coercion", *International Security* 44:(1), ss. 42–79.

Forsberg, Tuomas ja Patomäki, Heikki (2022) "Ukrainan sota: dialogi historian kontrafaktuaaleista ja tulevaisuuden mahdollisuuksista", *Kosmopolis* (52):1, ss. 64-103. Avoin julkaisu: https://journal.fi/kosmopolis/article/view/115816.

Guzzini, Stefano (toim.) (2012) *The Return of Geopolitics in Europe? Social Mechanisms and Foreign Policy Identity Crises*. Cambridge: Cambridge University Press.

Harvey, David (2005) *A Brief History of Neoliberalism*. Oxford: Oxford University Press.

Patomäki, Heikki (2008) *The Political Economy of Global Security. War, Future Crises and Changes in Global Governance*. Lontoo: Routledge.

Patomäki, Heikki (2018) *Disintegrative Tendencies in Global Political Economy: Exits and Conflicts*. Lontoo: Routledge. Avoin julkaisu: https://www.routledge.com/Disintegrative-Tendencies-in-Global-Political-Economy-Exits-and-Conflicts/Patomaki/p/book/9780367357573.

Patomäki, Heikki (2021) "Neoliberalism and Nationalist-Authoritarian Populism: Explaining Their Constitutive and Causal Connections". *Protosociology. An International Journal of Interdisciplinary Research* (37), ss.101-51.

Patomäki, Heikki (2022) *The Three Fields of Global Political Economy*. Lontoo: Routledge.

Piketty, Thomas (2014) *Capital in the Twenty-First Century*. Kääntänyt A.Goldhammer. Cambridge, MA: The Belknap Press (of Harvard University Press).

Wagar, Warren W. (1999) *A Short History of Future*. Chicago: University of Chicago Press.

Weber, Isabella (2021) *How China Escaped Shock Therapy. The Market Reform Debate*. Lontoo: Routledge.

Clare Wenham (2021) "What Went Wrong in The Global Governance of Covid-19? Plenty, According to the Latest Independent Panel Report". *BMJ* 2021; 372: n303 http://dx.doi.org/10.1136/bmj.n303.

B. Tulevaisuuden positiivisia mahdollisuuksia

Gallagher, Kevin P. ja Kozul-Wright, Richard (2022) *The Case for a New Bretton Woods*. Cambridge: Polity Press.

Kotilainen, Konsta (2022) "Towards an International Clearing Union (at Last)? Normative Underpinnings and Elements of Institutional Design". Helsinki Centre for Global Political Economy Working Paper, 06/2022. Helsinki: University of Helsinki, avoin julkaisu: https://www2.helsinki.fi/en/networks/global-political-economy/working-paper-62022.

Morgan, Jamie ja Patomäki, Heikki (2021) "Planetary Good Governance after the Paris Agreement: The Case for a Global Greenhouse Gas Tax". *Journal of Environmental Management*, (292): August, doi: https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2021.112753.

Patomäki, Heikki (2013) "Kohti globaalia keynesiläisyyttä". *Ulkopolitiikka* 1/2013, ss.16-21, http://www.ulkopolitiikka.fi/artikkeli/1098/kohti_globaalia_keynesilaisyytta/.

Patomäki, Heikki (2019) "Emancipation from Violence through Global Law and Institutions: A Post-Deutschian Perspective". Teoksessa J.Kustermans, T.Sauer, D.Lootens ja B.Segaert (toim.) *Pacifism's Appeal. Ethos, History, Politics*. Lontoo: Palgrave MacMillan.

Patomäki, Heikki (2019) "A World Political Party: The Time Has Come", GTI essay, helmikuu 2019, available at https://www.greattransition.org/publication/world-political-party; myös OpenDemocracy https://www.opendemocracy.net/en/can-europe-make-it/time-for-world-political-party-has-come/, maaliskuu 2019.

Patomäki, Heikki (2022) *The Three Fields of Global Political Economy*. Lontoo: Routledge.

Wahlsten, Johan (2020) "To Assemble Society Anew? The Political Economy of Contemporary Initiatives of Socio-Ecological Transformation". Helsinki Centre for Global Political Economy Working Paper, 02/2020 Helsinki: University of Helsinki, avoin julkaisu: https://www2.helsinki.fi/en/networks/global-political-economy/working-paper-22020.